

Linköping University Electronic Press

Kapitel i bok

Utomhusbaserat lärande och undervisning

Anders Szczepanski

Ingår i Skolans och förskolans utemiljöer: Kunskap och inspiration till stöd vid planering av barns utemiljö, red. Suzanne de Laval.

ISBN: 978-91-637-6243-7

Available at: Linköping University Electronic Press
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-108231>

Utomhusbaserat lärande och undervisning

ANDERS SZCZEPANSKI, filosofie licentiat, forskare och föreståndare för NCU (Nationellt Centrum för Utomhuspedagogik) vid Linköpings Universitet. Medverkar i Utenavet. Läromedelsförfattare och föreläsare samt initiativtagare till det svenska och internationella Magister/Mastersprogrammet i utomhuspedagogik vid Linköpings universitet.

Utomhusplatser i våra städer och kringliggande landsbygd är alla viktiga för barn och ungas välmående, men också för hur inomhus- och utomhusmiljön kan samverka och integreras i läroprocessen. Perspektiv på frågeställningar kring var, vad, varför, hur och när måste genomsyra all undervisning och lärande. Reflektera – tänka om och reformera, då kroppen sätter tanken i rörelse. Vilket i slutändan kan återknyta till en skola för bildning där den didaktiska var – frågan och därmed platsen ges en ökad betydelse.

Sammanfattning

I artikeln hävdas att en del av undervisning och lärande bör bedrivas i natur- och kulturlandskapet utanför de traditionella »klassrumsmiljöerna« och att en växelverkan mellan inomhusmiljön och utomhusmiljön är viktig för att uppnå ett variationsrikt lärande. Detta arbetssätt kan stimulera barns och ungdomars tänkande, motivation och hälsa – genom att förhindra att pedagogiken inte stannar på tröskeln.

Utomhuspedagogik är i ett teoretiskt perspektiv, en av de få – om inte det enda – exemplet på hur en pedagogik kan definieras med ett uttryck som anger platsen för lärandet nämligen dess Var. Utomhuspedagogikens didaktiska identitet bestäms av det faktum att den fysiska natur- och kulturmiljön tillhandahåller innehållet i lärandet. Vi vill skapa förutsättningar för lärande i samspelet mellan textbaserad praktik (boklig- och digital bildning) och icke textbaserad praktik, (sinnlig bildning via vår kroppsliga sensorik som lukt, smak, känsel etcetera) där fysisk aktivitet och rörelse kan stödja lärandet.

En tydlig koppling till förskolans och grundskolans mål och uppdrag är centrala (Lpfö 98, reviderad 2010 och Lgr 11). Den till skolbyggnaden gränsande omedelbara utomhusmiljön måste samverka med övriga undervisningslokaler – att bygga in och bygga ut pedagogiken för ett samspel och en skolutveckling i det »utvidgade klassrummet«.

Teoretisk bakgrund

Med en pedagogik baserad på sensorisk upplevelse, skulle lärande förmodligen bli djupare. Direkt fysisk kontakt med natur- och kulturfenomen ute i landskapet ökar autenticiteten i lärandet genom att erbjuda en länk till ett synsätt som rimligen borde vara medfödd hos människan. Vi lär inte bara genom att se och höra, men också genom att lukta, smaka, känna och beröra det vill säga »att gripa för att begripa« för att använda en metafor som karakteriserar utomhuspedagogikens identitet. Jag menar här att i det autentiska mötet med utomhusmiljön finns en viktig källa till motivation för meningsfulla och kreativa läroprocesser (Dahlgren & Szczepanski 1997/2001 Szczepanski 2008). Forskargruppen vid Nationellt Centrum för Utomhuspedagogik (NCU) vid Linköpings universitet, har föreslagit följande definition i ett försök att beskriva området utomhuspedagogik ur ett lärandeperspektiv:

Utomhuspedagogik är ett förhållningssätt som syftar till lärande i växelspel mellan upplevelse och reflektion grundat på konkreta erfarenheter i autentiska situationer.

Utomhuspedagogik är ett tvärvetenskapligt forsknings- och utbildningsområde som bland annat innebär:

- att lärandets rum flyttas ut till samhällsliv, natur- och kulturlandskap
- att växel-spelet mellan sinnlig upplevelse och boklig bildning betonas, samt
- att platsens betydelse för lärandet lyfts fram.

Ett kännetecken för särarten i utomhuspedagogik är ett handlingsinriktat lärande som betonar kunskapsutveckling genom aktivitet utan mellanled. Vidare utgör den naturliga miljön, landskapet, både platsen och föremålet för lärandet. Lärande i kultur- och naturmiljön anlägger ett bredare perspektiv och är mer än ett tillfälle för frisk luft och motion. Språkliga begrepp införlivas genom förstahandserfarenhet och direkt fysisk kontakt med fenomenet utanför klassrummets väggar.

Utomhuspedagogik möjliggör att en interaktion mellan känslor, handlingar och tankar äger rum i en växelverkan mellan inomhus och utomhusmiljön. I den institutionaliserade skolan begränsar klassrummet ofta denna interaktion. Dessa antaganden är den främsta orsaken till bland annat mätningar av stämningar och »klassrumsklimat« i olika lärmiljöer via så kallad Mood Scale. I detta sammanhang brukar mänsklig mental funktion delas in i tre basala kategorier: tänkande, vilja och känslor. Termen stämningen faller främst in under kategorin känslor, men påverkar och påverkas av tanke tillsammans med det faktum att stämningen kan ha en direkt inverkan på motivationen och viljan (Parkinson 1996). Det är rimligt att anta att förändringar i humör spelar en viktig roll i samspelet med lärmiljön och benägenheten att planera, genomföra och slutföra en pedagogisk uppgift.

Utomhuspedagogiken med sitt platsbaserade fokus har därför förutsättningar att bli en integrativ, komplementär utbildningsform i en pragmatisk och progressiv pedagogisk tradition genom att erbjuda elever och lärare möjligheter att lära som baseras på observationer och erfarenheter i autentiska livssituationer.

Utomhuspedagogikens identitet kan identifieras och appliceras båda i redigerade, ordnade miljöer såsom botaniska trädgårdar, djurparker, natur- och kulturhistoriska museer preparerade för pedagogiska aktiviteter och syften. Den kan också identifieras och appliceras i oredigerade miljöer som finns i våra städer, skogar och vattenlandskap.

Utomhuspedagogikens didaktiska identitet bestäms av det faktum att den fysiska natur- och kulturmiljön tillhandahåller innehållet i lärandet. Det vill säga identiteten av fenomenet utomhuspedagogik karakteriseras av faktisk fysisk närvaro men även av dess holistiska karaktär. Utomhuspedagogik är dock inte automatiskt mer holistisk än traditionell klassrumsundervisning. I händerna på en omedveten pedagog kan verkligheten själv utsättas för fragmentering. Erfarenhet, i alla bemärkelser, är ofta specifik och situationsbunden.

Reflektion krävs för att kunna omvandla erfarenheter till kunskap. Vi hävdar att utomhuspedagogikens särart och identitet har en potential, som om det realiseras genom pedagogisk medvetenhet, kan gynna det meningsfullt lärande. (Dahlgren & Szczepanski 1997)

Med utomhuspedagogik skapas mer rörelseintensiva lär- och lekmiljöer i förskola och skola, betydelsen av detta stöds av flera vetenskapliga studier som fokuseras i våra relationer till den fysiska utomhusmiljön (till exempel Grahn et al. 1997, Moser et al. 2012, Boldemann 2013). Genom det sätt vi har byggt upp samhället som det ser ut idag, elimineras människors naturliga behov av rörelse och det är förmodligen en av flera orsaker till dagens höga ohälsotal. Det är också rimligt att anta att lusten att lära är relaterat till vår känsla av hälsa och välbefinnande. Barn och ungdomar får idag inte tillräckligt med motion och naturlig rörelse. Eftersom våra barn och elever tillbringar en stor del av dagen »stillasittande« i förskola och skola, spelar både förskolans och skolans sätt att arrangera lärsituationer en viktig roll i utvecklingen av barns hälsa och förmåga att lära (Myndigheten för skolutveckling, Curriculum Supplement 2003). Inte minst förskolans läroplan anger under sitt uppdrag:

Att skapa och kommunicera med hjälp av olika uttrycksformer såsom rytmik, dans och rörelse [...] [...] Barnen skall kunna växla mellan olika aktiviteter under dagen [...] [...] såväl inomhus som utomhus [...] [...] Utomhusvistelsen bör ge möjlighet till lek och andra aktiviteter både i planerad miljö och i naturmiljö. (Lpfö 98 reviderad 2010, s.7)

I grundskolans läroplan (Lgr 11) hittar vi också tydliga skrivningar om lärande som direkt kan appliceras i utomhusmiljön under det centrala innehållet kopplat till skolämnen som idrott och hälsa, biologi, fysik, kemi och geografi: att orientera sig i sin närmiljö. Det talas om enkla fältstudier och observationer i närmiljön, utifrån upplevelser och utforskade av närmiljön. I detta sammanhang finns redan framtagen metodlitteratur via Naturskoleföreningen och förlaget Outdoor Teaching knutet till utomhusmatematik, utomhusengelska, utomhussvenska, etcetera. Några av

dessa böcker är översatta till engelska och har blivit mycket väl emottagna på en internationell marknad – outdoor education – platsbaserad pedagogik på export!

I stadsplaneringen borde en ökning ske av den biologiska mångfalden i parker, gröna refuger, förskole- och skolgårdar samt möjligheter att i skolans organisation och schemaplanering utöka det pedagogiska mötet med denna mångfald (Björklid 2005, Dahlgren & Szczepanski 1997/2007, Lindholm 1995, Szczepanski 2008, Åkerblom 2004). Mot bakgrund av förhållanden i det moderna samhället, minskad mobilitet och stillasittande är det av stor vikt att ge ökat utrymme för rörelse i kontakt med grönytor i våra stadsmiljöer, på och runt våra skolor och förskolor där vi kan ta natur- och kulturlandskapet i besittning. I dessa miljöer kan också närmiljön bli lärmiljö i ett utvidgat pedagogiskt rum genom att lärare tillämpar en undervisning. Förtätning av våra boendemiljöer eliminerar ofta utvecklingen av gröna områden i stadsmiljön, som ersätts av köpcentrum, bostäder, vägar och flera parkeringshus. Denna utveckling främjar inte friskfaktorerna utan ökar riskfaktorerna i relationen mellan människan och den fysiska utomhusmiljön.

Dagens samhälle skapar också skolmiljöer som alltför ofta saknar naturliga grönområden för lek och lärande (Danielsson et al. 2001, Mårtensson 2004, Sandberg 2002). När de »skyddande gallerstaket» växer är individen också skild från omvärlden och tillgången till mer rörelseintensiva lek- och lärmiljöer minskar. Idag består ofta den huvudsakliga rörelsearenan för barn och ungdomar av en triangel som utgörs av hemmet, köpcentret och skolan. Ur ett hälsofrämjande perspektiv, måste man börja fundera över hur hela utbildningssystemet kan hjälpa till att bryta denna »triangulära livsform» och skapa andra kommunikativa miljöer för lärande i det utvidgade pedagogiska rummet. I denna lärmiljö kan vi återupptäcka: aktivitetsrummet, innovationsrummet, bearbetningsrummet, reflektionsrummet, och samarbetsrummet.

Definiera Outdoor Education

Utomhuspedagogik är som mycket annat kring lärande och undervisning en kulturell konstruktion – bunden till ett land- eller kulturgemenskaps traditioner och bildningsdiskurs. Detta innebär att man tillämpar och tolkar kunskapsområdet på olika sätt i olika Europeiska utbildningssystem. I några länder framträder de sociala perspektiven i andra mer rörelse- och hälsorelaterade medan några har skolans ämnen och teman i förgrunden. I ett europeiskt sammanhang måste vi därför vara försiktiga så att man inte definierar begreppet för snävt och därmed misslyckas med att erkänna den kulturella mångfald som finns kring lärande och undervisning. European Institute for Outdoor Adventure Education and Experiential Learning definierar utomhuspedagogik som innefattar både friluftsliv, personlig och social utveckling och miljöutbildning. Utomhuspedagogik kan också ses som en process, ett sätt att lära och ett objekt för lärande. Det kan knytas till både ämne och tema med en tydlig platsförankring (Szczepanski 2013).

PROCESS

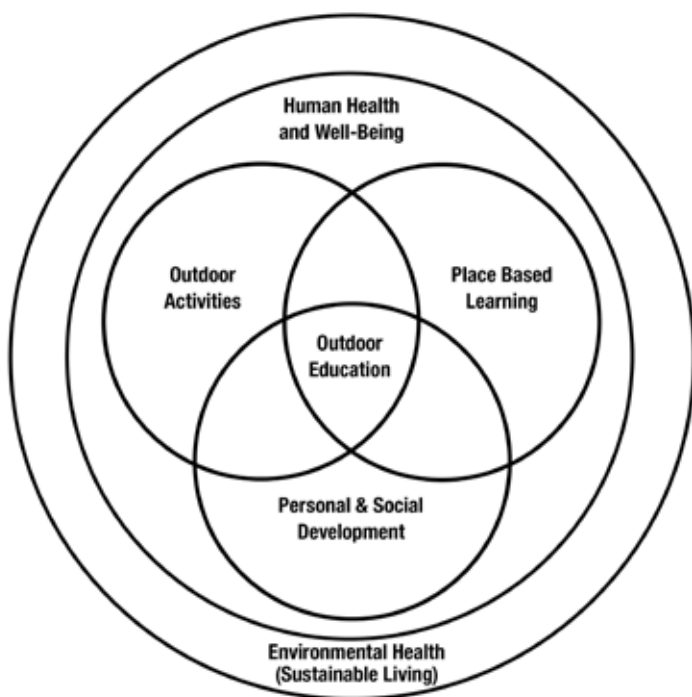
Som en process är utomhuspedagogiken rotad i erfarenhetsmässiga metoder för utbildning och bygger på en rad europeiska filosofers tänkande såsom: Jan Amos Comenius (Tjeckien), Patrick Geddes (Skottland), Maria Montessori (Italien), Jean-Jacques Rousseau (Schweiz) Freidrich Fröbel (Tyskland) Rudolph Steiner (Österrike) Johan Pestalozzi (Schweiz) Ellen Key (Sverige) och Kurt Hahn (Tyskland). Det är i detta sammanhang värt att notera det inflytande som John Dewey (USA) och Paulo Freire (Brasilien) har haft på lärande och undervisning i Europa. Denna lista är långt ifrån heltäckande och ytterligare studier måste göras för att upptäcka mer av de europeiska rötterna för erfarenhetsmässig utbildning (experiential learning).

ÄMNEN

För utomhuspedagogik innebär inlärningsprocessen direkta erfarenheter av de ämnen som lärs ut. Dessa ämnen kan grupperas i en modell som utvecklats av Higgins och Loynes (Higgins et al 1997) som omfattar tre ämnesområden som nämns i (figur 1), »Outdoor Activities, Personal and Social Development och Environmental Education«.

Modellen ovan (figur 1.) har kompletterats med ytterligare några perspektiv enligt (figur 2 nedan), som innefattar människans hälsa och välbefinnande samt planeten jorden och livsmiljöns hälsotillstånd (jord, luft, mark och vatten). Systemperspektivet och dess relationer kan utvecklas utifrån en växelverkan mellan inomhus- och utomhusbaserade lärmiljöer. Utomhuspedagogik kan uppfattas som en platsbaserad pedagogik där lärande och undervisning kommuniceras (Szczepanski 2008, s.56). Denna modell för lärande och undervisning pekar på fem perspektiv som alla är viktiga i inlärningsprocessen och i sättet att lära.

Platsbaserat lärande De skolämnen som faller inom denna rubrik kan vara exempel på ämnen såsom biologi, kemi, geografi, matematik, teknik, idrott och hälsa men även historia, språk och kultur, förankrade i läroplanerna (Lpfö 98/10, Lgr 11 och Gy11). Dessa ämnen kan också ingå i tematiska ämnesområden betydelsefulla i landskapsstudier, vilande både på textbaserad och icke textbaserad praktik i sitt sammanhang.

Utomhusaktiviteter Detta ämnesområde uppfattas ofta vara baserade på fysisk aktivitet och friluftsliv (outdoor life) relaterat till aktiviteter såsom friluftsdagar, vandring, paddling, klättring, skidåkning, segling och cykling. Viktiga processer som här ingår är utvecklingen av vestibulär medvetenhet (balanssinnet) och kinestetiskt (rörelse) sinne. Personlig och social utveckling nedan kan också kopplas till detta område.

Personlig och social utveckling För personlig utveckling används ofta friluftsliv som ett sätt att främja egenskaper som självkänsla och självinsikt. Detta uppnås när människor mår bra och när de lyckas lära sig nya saker till exempel en ny aktivitet eller övervinna fysiska hinder och personliga komfortnivåer och psykologiska barriärer. Social utveckling handlar om social kompetens och om att vårda de processer som också involverar hur gruppen arbetar. Detta uppnås genom att ställa den lärande inför uppgifter som kräver att individer samarbetar. Verksamheter som används för personlig och social utveckling används ofta som grund för grupp- och egenreflexion, det vill säga att fastställa vad som kan läras av gemensamma erfarenheter.

Människors hälsa Idag tillerkänns hälsan en allt större betydelse för promotion och prevention bland politiker och beslutsfattare eftersom medicinsk vetenskap visar att hälsan både fysiskt och psykiskt kan förbättras avsevärt genom regelbunden motion, vistelse i variationsrika naturpräglade landskap, minskad ljudstress, ökad utomhusvistelse och uppmärksamhet kring kostbehov i både förskola och grundskola. Forskning visar att promenader och cykling är bland de vanligaste aktiviteterna som kan främja en hälsosam livsstil. I hela Europa finns idag en samlad politisk drivkraft för att uppmana människor att lämna sitt stillasittande »data och TV- liv« inomhus, för att promenera och cykla regelbundet. Det handlar oavsett ålder eller förmåga, om att påbörja en regelbunden aktivitet för att förbättra sin hälsa. Ytterligare forskning tyder på att utövandet av »out-of-door activities« också är bra för det psykiska välbefinnandet.

Utomhuspedagogik som har rörelsen inbyggd i sitt utövande är väl lämpad att stötta hälsoförebyggande verksamhet samtidigt som det är fråga om lärandeaktiviteter i både förskola, grundskola och gymnasieskola. Foldern Frisk i Naturen, lyfter 55 argument baserad på forskning vilket bland annat stöttar naturens och friluftslivets betydelse genom påverkan av inlärningsförmåga, konfliktlösning, motorikutveckling, stöttar barn med diagnosen ADHD, ger friskare och lugnare barn samt färre sjukdagar. Allt detta utgår från platsens betydelse för hälsa – lärande och lek.

Hållbarhet – miljö och hälsa Begreppet hållbarhet och hållbar utveckling, socialt, ekologiskt, kulturellt och pedagogiskt kräver av människor ett övervägande både i det individuella och kollektiva välbefinnandet, i sitt beteende gentemot och i förhållande till jordens begränsade resurser. Utomhuspedagogik kan här spela en unik roll eftersom det är den direkta upplevelsen av vår omgivande miljö som tillåter oss att se att vi är knuten till den. Om vi inser att vi är en del av det lokala landscape som påverkar vårt mindscape kanske besluten kan resultera i ett learnscape där man är mer benägna att se våra naturrelationer och sätta in oss själva i ett reflekterat platssammanhang. Relaterat till frågor och beslut som berör klimat, biologisk mångfald och föroreningar som annars kan få ödesdigra konsekvenser för vår egen hälsa och välbefinnande. Detta är ett möjligt utvecklingsområde för utomhuspedagogik, en yta mot lärande för hållbar utveckling som i praktiken kan få betydelse och konsekvenser för framtida generationer. Genom att kombinera alla fem perspektiv i figur 2, är det kanske möjligt att utövare av utomhuspedagogik kan använda aktiviteter och direkta erfarenheter (emotionella och kognitiva) i lärmiljön för att diskutera och agera i frågor som rör hållbar livsstil.

FORMELLA OCH INFORMELLA METODER

Allt som tidigare här ovan har beskrivits kan appliceras som delar av både formella och informella läroplaner. Den formella skolrelaterade sektorn innefattar förskolor, skolor och universitet. Detta betyder också att delar av varje ämne i kurs- eller läroplan kan läras ut i naturen/landskapet, inklusive matematik (till exempel genom att använda ekvationer för att mäta höjden på träd eller att bestämma volymer och flöden i vattenmiljöer, praktisk integralkalkyl.) Språk (till exempel lärande om landskapet genom topolingvistik och ortnamn) eller geografi genom att skapa kartbilder i en topografi utomhus som ett komplement till GPS och annat kartmaterial.

För den informella icke skolrelaterade sektorn innebär det att utomhuspedagogiken tillämpas i industrin (medarbetarsamtal i naturen), fritidsaktiviteter, fritidsklubbar, icke-statliga organisationer (NGO – Scouting, Friluftslivsförbundet, Naturskoleföreningen, WWF), turistverksamhet, privata besöksanläggningar för jakt och fiske och ekologiska centra.

Om utomhuspedagogiken belyses utifrån detta sätt kan man se att det är ett sätt att lära som erbjuder alternativ till inomhusutbildning, ett objekt för lärande där landskapet och dess olika element blir »läroplanen«, en plats för lärande som erbjuder unika möjligheter när vi flyttar oss från plats till plats. På grund av dessa förflyttningar mellan olika platser skapas olika möten mellan människor, landformer och livsmiljöer. Oneness – att vara i lärmiljön med hela kroppen och

alla sinnen i naturen och kulturen och i en lärprocess bygger på erfarenhetsmässiga metoder för lärande. Utomhuspedagogik betonar således vikten av ett platsbaserat lärande (se även David Sobel 2005, David Hutchison 2004).

Biofilihypotesen kan här vara en vetenskaplig förklaringsgrund till hälsa och stressreaktioner – med stanningsmänniskans rörelsebehov in i en stillasittande högteknologisk framtid. Ett perspektiv som därför behöver motverkas av ökad rörelse i ett samhälle med riskfaktorer för benskörhet, övervikt och stress.

Slutsats

Barn och samhället som helhet kan dra stor nytta av att maximera både leken och det skolrelaterade lärandet som naturpräglade förskolegårdar och skolgårdar erbjuder. Naturpräglade gårdar med ökad biologisk mångfald är alla platser där barnen kan få tillbaka den »magi« som är en del av vårt naturarv, förmågan att lära och upptäcka på ett erfarenhetsmässigt sätt genom utforskning i den naturliga världen som våra »upptäcktsresande« en gång mötte. Om dessa skolgårdar – som lärande landskap också integreras med hela läroplanen och skolbyggnaden, kan förståelsen också öka för vår relation till landskapet och kanske också på sikt kunskapen om relationen till närmiljön. Men kanske ännu viktigare är en förhoppning om att framtida generationer kommer att utveckla våra miljövärden, att bli förvaltare av jorden och naturens mångfald som första steget i att reflektera – ompröva och reformera tänkandet om lärande och kunskap i landskap.

Fördelarna med utomhusbaserat lärande framträder bäst när välutbildade och reflekterande pedagoger ser betydelsen av växelverkan mellan utomhus och inomhus. Platsen utomhus skall skapa mening och sammanhang med avseende på de fyra kunskapsformerna; fakta, färdighet, förståelse och förtrogenhet. Den didaktiska identiteten måste genomsyra ett både inomhus- och utomhusbaserat lärandeperspektiv (Dahlgren & Szczepanski 2004, Szczepanski, Malmer, Nelson & Dahlgren 2007):

- Var – platsperspektivet
- Vad – ämnesinnehåll
- Hur – metod
- När – lämpligt tidsval
- Varför – vetenskapliga argument

Det är därför centralt att detta utbildningsfält lyfts inom landets lärarutbildningar samt via kompetensutvecklingsinsatser.

Eleven men även läraren, skolledning och föräldrar måste lära sig att se utomhusmiljön, skolgården, parken och hela stadslandskapet, dess natur- och kulturmiljöer som en lärmiljö, vi måste öka dess »status« som lärmiljö.

Utomhusmiljön som ställs till förfogande bör vara variationsrik ur biologisk- och kulturell synvinkel, innehålla naturmark med en viss topografi men även vara planerad, ligga i närheten av skolbyggnaden på gång eller cykelavstånd och inte ligga för nära stora trafikleder med luftföroreningar och bullermattor. Förskole- och skolgårdar bör innefatta sol- och vindskydd, träd och buskar.

Internationella perspektiv

Utomhuspedagogik i internationellt perspektiv är tydligt kopplad till den rådande utbildningskultur där undervisningen äger rum. Man kan urskilja skillnader och likheter i dessa sammanhang. Nordamerika, Kanada och Australien har en utomhustradition i undervisning och lärande som vilar på ledarskap och teambildning, medan Nya Zeeland vid vissa lärarutbildningar gör tydligare kopplingar till individen i utemiljön kopplat till skolans ämnen och teman. I Europa, finns dessa båda perspektiv, som visar på mer utomhusorienterade aktiviteter genom friluftsliv – outdoor life, i vissa fall finns också sociala syften och mål. Tyngdpunkten i lärprocessen kan också vara det pedagogiska mötet med naturen och kulturlandskapet (skolans ämnen, oftast naturvetenskap). I de flesta fall sägs ingenting i de viktigaste nationella styrdokumenterna om betydelsen av platsen för lärande och undervisning. Lärmiljöer utanför »klassrummet« är oftast helt osynliggjorda.

REFERENSER

- Björklid, P. (2005): *Lärande och fysisk miljö – En kunskapsöversikt om samspelet mellan lärande och fysisk miljö i förskola och skola* Forskning i fokus, nr 25, Myndigheten för skolutveckling Stockholm: Liber Distribution.
- Boldemann, C.(red).(2013): Förskolans utemiljö. Hälsoaspekter *Socialmedicinsk tidskrift*, 90(4).
- Dahlgren, L.O. & Szczepanski, A. (1997/2001): *Udendørsopædagogik – boglig dannelse og sanselig erfaring* København: Forlaget Børn & Unge.
- Dahlgren, L.O. & Szczepanski, A. (2004): *Rum för lärande – några reflexioner om utomhuspedagogikens särart* (I) Lundegård, I., Wickman, P.-O., Wohlin, A. (Red). Utomhusdidaktik Lund: Studentlitteratur.
- Danielsson, A. et al. (2001): *Rörelseglada barn – Ett kursmaterial för rörelseutveckling i förskolan* Västerås: Gothia förlag .
- Grahn, P., Mårtensson, F., Lindblad, B., Nilsson, P. & Ekman, A. (1997): »Ute på dagis« – Hur använder barn daghemsgården? *Utformningen av daghemsgården och dess betydelse för lek, motorik och koncentrationsförmåga* Alnarp: Movium förlag.
- Higgins P, Loynes C & Crowther N (1997): *A Guide for Outdoor Educators in Scotland*. Penrith: Adventure Education.
- Hutchison, D. (2004): *A Natural History of Place in Education* Columbia: Teachers College, Columbia University US.
- Lindholm, G. (1995): *Skolgården – vuxnas bilder barnens miljö* Alnarp: Movium SLU.
- Krogstad, A., Hansen, G-K., Høyland, K. & Moser, T (red.), (2012): *Rom for barnehage – Flerfaglige perspektiver på barnehagens fysiske miljø* Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Mårtensson, F. (2004): *Landskapet i leken – En studie av utomhuslek på förskolegården* Alnarp: Agraria , 464.
- Parkinson, B. TP, Briner, RB., Reynolds, S. (1996): *Changing moods – The psychology of mood & mood regulation* Harlow, Essex: Addison Wesley.
- Sandberg, A. (2002): *Vuxnas lekvärld – En studie om vuxnas erfarenheter av lek* Göteborg: Göteborg Studies in Educational Sciences, 189.
- Sobel, D. (2005): *Place-Based Education – Connecting Classroom & Communities* MA: The Orion Society US.
- Szczepanski, A. (2013): Platsens betydelse för lärande och undervisning – ett utomhuspedagogiskt perspektiv. *Nordic Studies in Science Education (NorDiNa)*, 9(1), 3–17.
- Szczepanski, A. (2008): *Knowledge Through Action – Teachers' perceptions of the landscape as a learning environment*. Licentiate diss, Linköping: Linköping University Department of Culture and Communication.
- Szczepanski, A., Malmer, K., Nelson, N., & Dahlgren, L. O. (2007): [The distinctive nature and potential of outdoor education from a teachers' perspective: An intervention study of teachers in school]. *Didaktisk tidskrift*, 16, 89–106.
- Åkerblom, P. (2005): *Lära av trädgård – Pedagogiska, historiska och kommunikativa förutsättningar för skolträdgårdsverksamhet* Uppsala: SLU/Alnarp.

Elektroniska referenser

- Frisk i Naturen – Ett Nordiskt projekt. (<http://www.friskinaturen.org/default.asp?path=26124,27062&pageid=39390>)
- Lgr 11 – Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011, Skolverket: (<http://www.skolverket.se>)
- Lpfö 98 – Läroplan för förskolan. Reviderad 2010, Skolverket: (<http://www.skolverket.se>)
- Nationellt Centrum för Utomhuspedagogik (NCU) vid Linköpings universitet – <http://www.liu.se/ikk/ncu?l=sv>
- Naturskoleföreningen (<http://www.naturskola.se>).
- Outdoor teaching (<http://www.outdoorteaching.com>).